UDK 930.85(=16)
Sorin Paliga
Univerza v Bukarešti

ORIS ZGODOVINE SLOVANOV

Za preteklost Slovanov, ki se v zgodovinskih virih presenetljivo pojavijo v 6. st. n. š., obstajajo arheološki dokazi. Jezikoslovna analiza lahko v podporo prispeva pomembne podatke. Iz njih je mogoče povzeti, da Slovani predstavljajo satemsko jezikovno skupino med skrajno severnimi traškimi govorci (t. i. *Costoboces*), južno vejo Baltov ter germansko, iransko in uralsko (ugrofinsko) skupino. V kontekstu nesporno satemskega govora je mogoče prepoznati zgodnje romanske (praromunske), severnotraške, iranske in germanske vplive.

The Slavs, who spectacularly emerged in historical documents in the 6th century AD, have an archaeologically documented past. Linguistic analysis is also able to offer relevant and convergent data, allowing us to postulate that the Slavs represent a *satem*-speaking group located between the northernmost Thracian speakers (the so-called *Costoboces*), the south branch of the Balts, the Germanic speakers, the Iranic and Uralic (Finno-Ugric) groups. Early Romance (Proto-Romanian), north Thracian, Iranic and Germanic influences are identifiable in the context of a distinct *satem* idiom.

Ključne besede: zgodovina Slovencev, traško-slovanski jezikovni stiki, praromunsko-slovanski jezikovni stiki

Key words: history of Slavs, Tracian-Slavic language contacts, Proto-Romanian-Slavic language contacts

Uvod

Max Dimont v svojem pisanju o zgodovini Judov pravi, da obstaja osem bistvenih metod obravnave zgodovine. (1) Nezgodovinska metoda ali »metoda Henryja Forda«, ki – zelo preprosto povedano – opredeljuje zgodovino »kot neumno zaporedje nepovezanih dogodkov«; (2) politična interpretacija: zgodovina je zaporedje kraljev, zakonov, vojn; (3) geografska zgodovina: lokacija in zemljepisna stvarnost določata zgodovinske dogodke; (4) gospodarska ali marksistična zgodovina; (5) freudovski pogled na zgodovino: grajanje nezavednih konfliktov; (6) filozofski pristop, ki ga predstavljajo Hegel, Spengler in Toynbee; (7) zgodovina kot kult osebnosti: brez Georgea Washingtona ne bi bilo ameriške revolucije, brez Robespierra ne bi bilo francoske revolucije, brez Lenina ne bi bilo sovjetske revolucije; (8) verska zgodovina (Dimont 2001:20–24).

Če so to bistvene metode obravnave, mora avtor te razprave izbrati eno ali dve, ker se na omejenem prostoru ni omogoče poglobljeno ukvarjati z vsako posebej, in ju aplicirati na zgodovino Slovanov. Preprosteje je zavreči tisto, s čimer se tu ne bomo ukvarjali: nezgodovinski, marksistični, freudovski in verski pristop ter pristop, ki pojmuje zgodovino kot kult osebnosti, ne bodo deležni naše pozornosti. S tem da bomo izpustili pet od osmih pristopov, bomo uravnovesili analizo, ki bo zajemala zemljepisne, politične, arheološke in jezikoslovne podatke. To utegne biti deveti pristop, a stvari ne želimo še dodatno zapletati, saj so že tako dovolj težavne in občutljive.

Pred kratkim sem bil povabljen predstaviti študentom Univerze v Bukarešti zgodovino Slovanov od začetkov do 10. st. n. š. Res sem v zadnjih petnajstih letih objavil vrsto člankov na to temo (Paliga 1987b; 1997; 1988; 1999, če zberem večino svojih aktualnih jezikoslovnih razprav). Spoznal sem, da je morda skrajni čas, da zberem vse relevantne študije in jih predelam v kolikor se da povezano knjigo. Pričujoča razprava skuša povzeti moje raziskave kot tudi raziskave drugih na tem področju, vključno z nekaterimi novimi problemi, ki sem jih v tem času predstavil. Rad bi navrgel nekaj idej za širšo razpravo in čakal na morebitne reakcije.

Res je težko skrčiti celotno zgodovino tako velike etnične in jezikovne skupnosti na nekaj strani, a skušal bom predstaviti tisto, kar se mi zdi glavna problematika. Glavne točke, ki se jih nameravam dotakniti, so sledeče:

- Glavne sestavine evropske etnogeneze, tako indoevropske kot predindoevropske, vključno s pogledom Andrejeva na »praborealski« kulturni blok (gl. niže). Kulturne spremembe neposredno po indoevropski ekspanziji in postopno nastajanje novih kulturnih in jezikovnih skupin; položaj Slovanov v tem novem svetu in njihovo razmerje do drugih satemskih skupin, posebno z baltsko, a tudi traško, iransko in uralsko (ugrofinsko), s katerimi so bili Slovani v tesnem stiku skozi stoletja in tisočletja.
- Vloga indoevropskih in celo praindoevropskih sestavin v evropski etnogenezi; odnos med dvema velikima etničnima, kulturnima in jezikovnima skupinama v evropski predzgodovini in ohranitev nekaterih kulturnih in jezikovnih značilnosti v novejši čas in celo v sedanjost.
- Nastop Slovanov kot velike etnične skupine v 6. st. n. š.; etnonim *Slověninъ*, mn. *Slověne* v primerjavi s poznolatinskim (dalje: poznolat.) *Sclavus* > romunsko *şchiau,* mn. *şchei* 'Slovan', tudi romun. *frînc* < *Francus* 'govorec zahodnoromanskega jezika' in *rumân* < *Romanus* (kasneje nadomeščeno z *român* pod knjižnim vplivom) 'Romun' (nasproti *frînc* in *şchiau*); tudi problem drugih plemenskih imen vključno z *Anti* in *Venedi*, ki sta nejasno izpričani v antiki, a izgubljeni v vseh sodobnih slovanskih jezikih; drugo ima sled v finski besedi *venäjä* 'Rus' in romun. *venetic* 'nekristjan, pogan' (s slabšalnim prizvokom; beseda je dozdevno grškega izvora in razširjena po jugovzhodni Evropi).
- Najzgodnejše izposojenke v predekspanzijsko slovanščino (dalje PES – izraz, ki sem ga prvič uporabil v Paliga 1988, prav tako objavljeno v *Slavistični reviji*) iz skrajno severnih traških narečij (domnevno od skrajno severnega traškega narečja, ki ga govorijo *Costoboces*) in iz praromunščine kot dokaz, da sta romunščina in njeno ozemlje dejansko ključnega pomena za razumevanje slovanske etnogeneze, ekspanzije in kulturnih dosežkov.
- Odnos med vzhodno romanščino (praromunščino) in Slovani (2. do 10. st. n. š.). To je bistveno vprašanje, pogosto obravnavano z nacionalističnimi in političnimi predsodki ene ali druge vrste: s pretiravanjem ali omalovaževanjem slovanskih oziroma romunskih vplivov. Uspeh (ali neuspeh) obravnave te teme je tesno povezan s tem občutljivim in pogosto spolitiziranim problemom.
- Mitološko in versko besedišče ter njegova vloga pri zarisovanju različnih vplivov skozi čas.

- Slovansko izročilo v celoti, vključno z jezikovnimi, kulturnimi in antropološkimi vrednotami. Vloga slovanskih skupin v srednjeveški in novoveški Evropi.

1. Kratek pregled evropske predzgodovine

Bibliografija del, ki se nanašajo na evropsko predzgodovino, je ogromna, skoraj neskončna. Iz tega dolgega seznama se bom na kratko ustavil pri Mariji Gimbutas, N. D. Andrejevu (kot avtorju t. i. »praborealske teorije«) in nekaterih podobnih delih, npr. študijah Bojana Čopa, Karla Oštirja in nekaterih drugih. Res so teorijo Gimbutasove veliko kritizirali, a njeni kritiki so spregledali pomembne podatke, ki jo podpirajo, zlasti teorijo Andrejeva in mnoge druge poskuse, ki so pokazali arhaično zvezo med praindoevropščino (dalje: pide.), prauralščino (dalje: pu.) in praaltajščino (dalje: pa.).

Teorija Marije Gimbutas, če povzamemo zelo na kratko, predpostavlja, da sta bila v evropskem predzgodovinskem obdobju dva kulturna bloka, ki sta se vrsto let razvijala vzporedno, a je kasneje med njima prišlo do interakcije, kar nam je znano kot prazgodovinska Evropa, je posledica te interakcije. Gimbutasova predpostavlja, da je bila stara Evropa neindoevropski, predindoevropski mezolitski, neolitski in eneolitski (bakrenodobni) kulturni blok, ki se je postopoma razvil kot posledica »neolitske revolucije« v Anatoliji, a je imel domorodne poznopaleolitske in mezolitske korenine, nakar se je hitro razširil v jugovzhodno Evropo pred ali okoli l. 7000 pr. n. š. To je pomenilo ustalitev, ki je bila posledica udomačevanja živali in začetkov poljedelstva, rokodelstva (lončarstvo), obdelovanja kovin (najprej zlato in baker). Po anatolski spodbudi je jugovzhodna Evropa dobila identiteto, katere posledica so nekoliko kasneje imenitne neolitske in eneolitske kulture, npr. Criş/Körös, Vinča-Turdaş, Karanovo (faze I do VI), Cucuteni (Tripolje v ruski in ukrajinski literaturi) in druge. Višek tega neindoevropskega kulturnega bloka je bilo obdobje 5500–4500 pr. n. š., v katerem se je pojavilo tudi versko pismenstvo simbolnega tipa, ki je verjetno preživelo do Premočrtnega A (a dozdevno brez vsakršnega verskega značaja), in druge civilizacijske lastnosti. Verski simbolizem je temeljil na boginji materi, družba pa se baje ni vojskovala in izvajala nasilja v širšem smislu, ampak le lovila za hrano. Ta staroevropski (predindoevropski) kulturni blok je obsegal prostor med Anatolijo, Egejskim morjem, Jadranskim morjem in Karpati, a je kasneje prodrl dalje na zahod in je moral imeti tipološke zveze z ustanovitelji megalitskih civilizacij v zahodni Evropi (ki so se razvile kasneje kot neolitik v jugovzhodni Evropi). Zgodovinski in arheološki muzeji v Ankari, Atenah, Sofiji, Bukarešti in drugod ponujajo čudovite primerke neolitskih in eneolitskih artefaktov, ki so dokaz visokih tehničnih in umetniških dosežkov.

V severnih Pontskih stepah med Volgo in Uralom je bila še ena etnična skupina, ki se je razvila iz mezolitskih lovcev in nabiralcev. Okrog l. 5000 pr. n. š. so se začeli združevati kot vojščaki, se izučili postopka izdelave zlitine iz arzena in bakra (brona), udomačili konja (ali prevzeli udomačevanje od stepskih transuralskih ljudstev) in postali gospodarji tega področja: morali so biti Praindoevropejci ali »kurgansko ljudstvo« – poimenovanje, ki ga je prvotno uporabljal Gordon-Childe, kasneje pa ga je preoblikovala Gimbutasova kot simbol teh mogočnih vojščakov, ki so v nasprotju s

»starimi Evropejci« (predindoevropskimi skupinami) v južni jugovzhodni Evropi častili boga jasnega neba in imeli družbo, ki so ji vladali moški. Kurganci so se začeli širiti v valovih in od takrat lahko govorimo o nastanku novih kulturnih skupin v Evropi. Gimbutasova je opredelila tri valove: 4400–4200, 3400–3200 in 3000–2800 pr. n. š. Prvi val je izpričan v kukutenski civilizaciji z novim, primitivnim tipom lončevine (označen kot »tip C«) ob Donavi, vendar ni imel bistvenega vpliva. Po drugi strani pa sta valova 2 in 3 vodila v popolno preoblikovanje etničnega zemljevida Evrope, in sicer k skupinam, ki so v prazgodovini in zgodnji zgodovini znane kot Kelti, Grki, Rimljani, dalje proti vzhodu pa stari Indijci in Iranci, Hetiti, Tračani, Balti in Slovani (Baltoslovani po drugi, tradicionalni teoriji).

Po vzpostavitvi drugotne indoevropske domovine v srednji Evropi je bil še četrti val; to je bilo področje kentumske jezikovne skupine: latinske, keltske, germanske in grške. Zadnja je morala biti končno oblikovana (ali preoblikovana) po zgledu srednjeevropske kentumske ekspanzije. Kultura Sabatinovka-Nova zgodnje bronaste dobe je arheološki izraz satemskih govorcev pratraščine, prabaltščine in praslovanščine; v drugi terminologiji sta se iz prabaltoslovanščine potem razvili dve veji, baltska in slovanska.

Čeprav je v teoriji Gimbutasove nekaj problematičnih točk, ostaja ta teorija edini jasen in povezan pristop k težavnemu vprašanju. Zdi se, da se nasprotniki teorije Gimbutasove ne zavedajo, da se njena teorija povsem ujema s praborealsko teorijo N. D. Andrejeva. Jezikoslovec Andrejev (zdi se, da ne pozna Gimbutasove, ali pa vsaj ne citira njenih del) rekonstruira zelo staro stopnjo pide., pu. in pa., ki jo imenuje praborealsko, in identificira okoli 210 korenov, skupnih vsem trem glavnim jezikovnim skupinam. Opazi tudi, da se dvojnost satem-kentum pojavlja tudi v drugih dveh sorodnih skupinah, pa. in pu., npr. madžarščina je jezik satemskega tipa, medtem ko je finščina jezik kentumskega tipa. Teorija Andrejeva temelji na starejšem gradivu, ki so ga med drugim analizirali že Illič-Svityč, Bojan Čop in Karel Oštir, a njegova prednost je, da je zbral veliko količino podatkov in jih predstavil sistematično in prepričljivo. Uporablja tudi originalno gradivo iz jezikov bivše Sovjetske zveze, kar pripomore k temu, da je njegova teorija dobro podprta vsaj za tiste jezikoslovce, ki so voljni sprejeti tako globok pogled predzgodovinskega jezikoslovja.[1]

Z združitvijo teorij Gimbutasove in Andrejeva smo našli nekaj osnovnih odgovorov na bistvena vprašanja evropske predzgodovine: značilnosti predindoevropskih skupin jugovzhodne in zahodne Evrope; indoevropsko (»kurgansko«) ekspanzijo; spajanje domorodnih predindoevropskih prvin z vzhodnimi indoevropskimi prvinami; razmerje med pide., pu. in pa., s tem pa tudi možno razmerje med npr. sl. *slovo* 'beseda' in madž. *szó*, mn. *szava* 'id.', Fin. *sana* 'id.'. Praborealski jezik, ki ga je rekonstruiral Andrejev, odraža starinsko, mezolitsko stopnjo, iz katere so se kasneje razvile pide., pa. in pu., in sicer nekaj časa vzporedno s starim evropskim (predindoevropskim) kulturnim blokom v Anatoliji in jugovzhodni Evropi.

[1] Treba je poudariti, da praborealska in predindoevropska teorija, vključno z možnimi križanji (ki jih skupaj z drugimi zagovarjam že nekaj let), nimata nič opraviti s t. i. nostratično teorijo, ki predpostavlja skupni vir za vse jezike. To bo morda nekoč mogoče, a je zaenkrat nedokazljivo.

V luči te predstavitve so morali biti Slovani ena od etničnih skupin, ki se je razvila iz satemske (vzhodne) ide. veje, in sicer v tesni povezavi z baltsko in traško. Primerjava je lažja in mnogo jasnejša z baltščino, medtem ko je treba traščino, ki je brez pisne tradicije, šele razvozlati iz različnih virov, raztresenih po različnih antičnih listinah, in številnih besed, ki so večinoma ohranjene v romunščini in albanščini, nekaj pa tudi v bolgarščini in drugih južnoslovanskih jezikih. To je dejansko najstarejša teorija, včasih znana kot baltoslovanska. Zdi se smiselna in zaenkrat nenadomestljiva z boljšo, a obenem je nujno dodati, da jo je treba izpopolniti z novejšimi podatki: prabaltščina ni bila istovetna s praslovanščino, niti ji ni bila bliže. Več podobnosti je moralo biti med skrajno južno baltščino in slovanščino, a določeno razmerje je moralo biti tudi s skrajno severnimi traškimi govorci (znanimi pod plemenskim imenom *Costoboces*).

Po mojem mnenju in v skladu z jezikovno analizo je obstajala neprekinjena traško-slovansko-baltska satemska skupina, v kateri so bili Slovani srednji člen verige. Te tri jezikovne skupine niso bile nikoli istovetne, a predstavljajo določene podobnosti, ki nam omogočajo, da jih pojmujemo kot relativno tesno povezano verigo satemskih govorov. Domnevam, da so bili skrajno severni traški govori bliže praslovanščini kot južni (balkanski ali »echtthrakisch«) govori. Shematsko prikazano:

- **Tračani** so bili razprostranjeni od Egejskega morja do srednje Evrope, ob Donavi vse do levega brega v Panoniji, do Črnega morja in severnih Karpatov vse do vzhodne Slovaške. Govorili so satemski govor z domorodnimi predindoevropskimi prvinami, ki so še vedno prepoznavne v mnogih krajevnih in rečnih imenih povsod po jugovzodni Evropi. Traščina je morala biti v tesnem sorodstvu z ilirščino. I. I. Russu meni, da sta bila traščina in ilirščina tesno povezana satemska jezika, morda celo vzajemno razumljiva (podobno kot danes češčina in slovaščina, če je ta primer sprejemljiv).
- **Slovani** so bili sosedje skrajno severnih traških skupin, najbrž severnotraškega plemena *Costoboces*, kot je izpričano v nekaterih antičnih virih. Nekatere besede, ki se jih da analizirati s primerjalno metodo, so arhaične slovanske besede, ki so se na določen način razvile iz pide. v praslovanščino, medtem ko druge izkazujejo traški, iranski ali germanski izvor. Presenetljiva sorodnost med nekaterimi slovanskimi besedami in njihovimi romunskimi ustreznicami je mnoge jezikoslovce napeljala na domnevo, da je slovanščina imela močan vpliv na vzhodno romanščino (praromunščino). Čeprav o tem vplivu ni mogoče dvomiti ali diskutirati, pa je treba opozoriti, da je položaj bolj zapleten: vse besede, za katere se je prvotno domnevalo, da so slovanske, niso praslovanskega izvora, nekatere so traške (včasih z ilirskimi vzporednicami), ohranjene v romunščini in modernih slovanskih jezikih (posebno v južnoslovanskih, nekatere pa tudi v zahodno- in vzhodnoslovanskih). Nekatere, kot npr. romun. *boier,* sl. *boljarin, boljare* ali sl. *kъmotra,* izkazujejo vzhodnoromanski (praromunski) izvor (nadaljnje in natančnejše razpravljanje v Paliga 1990 in 1997). V vzhodnem delu so bili Slovani vedno v stiku z uralskimi (ugrofinskimi) skupinami. Mogoče je, da je bila vloga teh uralskih skupin pri individualizaciji ruščine in beloruščine pomembnejša kot pri drugih slovanskih skupinah, na katere sta vplivala keltščina (zahodna veja) in traščina (južna veja). Ilirski vpliv ni mogel biti neposreden, ampak preko dalmatinske vzhodne roman-

ščine, če po 2. st. n. š. ni potrditev za ilirščino in njene govorce. A (včasih) svojski razvoj slovenščine in hrvaščine je mogoče pripisati temu vplivu domorodnih govorov.

- **Balti** so poseljevali prostor od Baltika do zgornjega toka Dnjestra. Današnja poselitev le rahlo spominja na mnogo večjo razprostranjenost, ki je trajala do poznega srednjega veka. Raziskave v zadnjih desetletjih so pokazale jasne sorodnosti med traščino in baltščino (gl. posebno študije Mirceja Mihaija Radulescuja). Če pa je bila sorodnost med baltščino in traščino na eni strani, na drugi pa sta bili (in sta še) sorodni tudi slovanščina in baltščina, je v enačbi A podoben B-ju in B je podoben C-ju, iz česar sledi, da je A podoben C-ju. Če nadomestimo A s traščino, B z baltščino in C s slovanščino, potem je naš prikaz dovolj prepričljiv. Traščina, slovanščina in baltščina predstavljajo jezikovni satemski kontinuum od Egejskega morja do Baltika in so bile pomembne prvine Barbarika. Menim, da nas je jezikovna analiza nekaterih oblik begala, ker so se mnogi jezikoslovci v svojih raziskavah izogibali takih težavnih področij, kot so indoevropščina, predindoevropščina in praborealščina, brez česar pa se bojim, da ni prepričljivega ali vsaj razumnega odgovora na taka zapletena vprašanja.

Povedano jasneje: domnevam, da so vprašanja, povezana z indoevropsko in predindoevropsko dediščino, »kurganskimi« valovi, pojavitvijo novih jezikovnih in etničnih skupin v zgodnji bronasti dobi, romanizacijo jugovzhodne Evrope in slovansko ekspanzijo, samo različne strani istega velikega vprašanja: predzgodovina, prazgodovina in zgodovina jugovzhodne Evrope, ki je bila izjemno zanimiv sprejemnik civilizacij že vsaj od neolitika, če ne še od prej, od poznega paleolitika – kljub svojemu sedanjemu »težavnemu« položaju.

Med etničnimi skupinami vzhodne jugovzhodne Evrope so bile podobnosti, a tudi razlike: v verskem prepričanju, kolikor jih lahko razberemo iz ne posebno bogatega gradiva, v besedišču, slovnici in skladnji, v nekaterih pogledih pa tudi v vsakdanjem življenju. Odsotnost pisne tradicije je seveda ovira pri jezikoslovnem in zgodovinskem raziskovanju, a pri tem ne smemo pozabiti, da je bil to za večino etničnih skupin več tisočletij naraven način življenja, kar je imelo neposredne posledice za njihovo družbeno, politično in kulturno ureditev.

Če so imeli Tračani, Slovani in Balti skupni indoevropski izvor satemskega tipa, so morale biti pomembne, celo bistvene razlike v nekaterih glasovnih potezah njihovih jezikov in, vsaj po mojem, posebno v deležu domorodnih neindoevropskih prvin. Traščina se je pojavila in razvila na območju rafiniranih neolitskih in eneolitskih kultur jugovzodne Evrope in je morala potemtakem podedovati nezanemarljiv delež predindoevropskih prvin, podobno kot grščina in hetitščina. Slovani in Balti so morali biti deležni tudi nekaj domorodnega neindoevropskega vpliva, ki pa je moral biti druge vrste in morda manj pomemben v besedišču. Predindoevropske kulture na baltskem območju so npr. Nemunas in Narva; stopnja povezanosti teh kultur z neolitsko in eneolitsko kulturo jugovzhodne Evrope je sporna. Bile so tudi bolj ali manj pomembne razlike v verskih običajih in kot posledica tega v verskem besedišču. Vseeno pa je mogoče prepoznati nekatere sorodne besede.

2. Slovani

Proti koncu svojega mojstrskega dela *Germania* (*de origine et situ Germanorum)* Tacit na kratko navaja Venede kot etnično skupino, ki meji na Germane. Takole pravi:

> *Hic Suebiae finis. Peucinorum Venedorumque et Fennorum nationes Germanis an Sarmatis adscribam dubito, quamquam Peucini, quos quidam Barstarnas vocant, sermone cultu, sede ac domiciliis ut Germani agunt. Sordes omnium ac torpor: ora procerum conubiis mixtis nonnihil in Sarmatarum habitum foedantur. Venedi multum ex moribus traxerunt; nam quicquid inter Peucinos Fennosque silvarum ac montium erigitur latrociniis pererrant.*

To ni veliko, a je toliko bolj dragoceno. Večina strokovnjakov se nagiba k enačenju Venedov z najzgodnejšimi omembami Slovanov; to enačenje je bilo včasih sprejeto, četudi s pomembnimi pridržki (prim. predvsem Godlowski 2000), saj se lokacija, ki jo navaja Tacit, v grobem ujema s tisto, na katero kažejo arheološki podatki. Slovani so naseljevali področje, zamejeno z germanskimi skupinami na zahodu, Balti na severu, Tračani na jugu in iranskimi in finskimi skupinami na vzhodu. V zvezi s praslovansko lokacijo ne obstaja nobena druga verjetna možnost, vendar pa enačba *Venedi = Slovani* zahteva nadaljnjo pozornost.

Težave nastanejo, ko se arheologi lotijo stvari pred Tacitovim časom. Dejansko je najstarejše arheološko relevantno obdobje v najboljšem primeru 2.–3. st. pr. n. š., in še to le v primeru, če sprejmemo zelo sporno enačbo *zarubinecka kultura = Praslovani*; zarubinecko prebivalstvo je bilo predslovanska etnična skupina. Praslovanske domovine praktično ni mogoče z gotovostjo zarisati pred Tacitovim časom, ampak šele kakšnih dvesto let kasneje, tako da moramo oprostiti Tacitu, da ni mogel predvideti pomena tega ljudstva, ki ga površno omenja v svojem delu *Germania*. Tega ni storil zato, ker ni imel nobenega razloga ravnati kako drugače: v njegovem času so bili Slovani etnična skupina, o kateri je Tacit komaj slišal, če sploh lahko domnevamo, da so bili Slovani že izoblikovani kot etnična in jezikovna skupina v smislu, kot jih poznamo od 6. st. n. š. V tistem času prav gotovo ni mogel nihče predvideti njihove velikanske ekspanzije, vendar pa so s svojo množičnostjo predstavljali človeški potencial, ki se občasno pojavi v zgodovini.

Etnonim *Slovan* predstavlja za etimološko razlago velike težave. Poimenovanje, ki so ga uporabljali sami Slovani ali vsaj nekatere slovanske etnične skupine, je bilo *Slověninъ,* mn. Slověne in smiselno ga je povezati z besedo *slovo* 'beseda' v nasprotju s slovanskim poimenovanjem za Nemce *němьcь* iz *němъ* 'nem' (tj. 'tisti, ki ga je težko razumeti'; beseda je sicer nejasnega izvora, morda sorodna z latvijskim *mēms* 'nem'). To bi se dalo dokazovati z dejstvom, da dve sodobni slovanski skupini, Slovenci in Slovaki, ohranjata to poimenovanje; izpričana je tudi vzhodnoslovanska jezikovna skupina z imenom *Slověne.* Vprašanje pa s tem vseeno ni v celoti rešeno, saj so v najzgodnjejših srednjeveških dokumentih uporabljena poimenovanja *Sclavus, Sclavenus, Sclavinus*, ki se določno nanašajo na Slovane. Ta etimon je jasen: lat. *sclavus* 'suženj'. Beseda je v pozni antiki gotovo krožila, kot dokazuje romun. *şchiau,* mn. *şchei* 'Slovan' z regularnim glasovnim razvojem iz lat. *sclavus.* Beseda se ne uporablja več, a je ohranjena v krajevnih imenih, od katerih je najbolj poznano *Şcheii Braşovului* 'Braşovski Slovani' (Braşov je pomembno trgovsko središče v jugovzhodni

Transilvaniji – tudi v preteklih stoletjih). Nekaj manj znanih krajevnih imen, npr. *Şchiau, Şchei*, pa je raztresenih po celi Romuniji.

Romunščina je edini romanski jezik, ki ohranja ta etnonim v pogovornem jeziku in ne kot strogo knjižno obliko. O njem je treba razpravljati skupaj z dvema drugima starima etnonimoma: *frînc, frânc* < *Francus* 'govorec zahodnoromanskega govora' v nasprotju z *rumân* (danes preoblikovano v *român* pod knjižnim vplivom) < *Romanus* 'Romun' (tj. domorodni govorec latinščine, v nasprotju s *frînc*). Oblika *frînc, frânc* se več ne uporablja, a je ohranjena v priimkih, npr. *Frîncu, Frâncu.*

Če se vrnemo k vprašanju poimenovanja *Slověninъ* in njegovemu odnosu do besede *slovo* 'beseda' ter k sodobnim etnonimom *slovenski, Slovenec* in *slovenský, Slovák* (kot se pišejo v teh dveh jezikih) na eni strani in k razmerju med temi slovanskimi oblikami in poznolat. *Sclavus* 'Slovan' > Rom. *şchiau, şchei* na drugi, moramo odgovoriti na dve temeljni vprašanji:

– Kaj je motiviralo vzhodnoromanske (praromunske) govorce, da so uporabljali besedo *sclavus* za poimenovanje Slovanov?
– Kakšna je zveza med poznolat. *sclavus* 'Slovan' in slovanskim korenom *Slověninъ* (in *slovo*)?

In tu je še eno bistveno vprašanje:

– Ali so se Slovani pred 6. st. n. š. zavedali skupnega izvora in ali so uporabljali splošno ime, da bi se razlikovali od drugih, sosednjih etničnih skupin?

Skušajmo najprej odgovoriti na prvi dve vprašanji, ki sta morda le različni plati istega problema. Mnogi strokovnjaki so se doslej izogibali te teme, ker je očitno, da ima pomenski razvoj *sclavus* 'suženj' v 'Slovan' slabšalno konotacijo. A taki so bili pač časi. Ne smemo pozabiti, da je etimološko kratka pot od franc. *crétin* do *chrétien,* in pomenski premik je veliko slabši kot konotacija 'suženj' – 'Slovan'. Tak razvoj je seveda imel zunajjezikovne razloge: prve slovanske skupine, ki so se srečale z romaniziranim prebivalstvom v jugovzhodni Evropi, so bile brez dvoma na nižji stopnji družbenega, gospodarskega in političnega razvoja. V očeh domišljavega romaniziranega prebivalstva so bili Slovani nekakšni sužnji, tj. primitivni ljudje. Nadut odnos je očiten, a je tudi popolnoma v skladu z miselnostjo tega časa in s splošno mentaliteto bolj »civiliziranih« ljudstev v odnosu do ponižnih in revnih. Nekaj stoletij kasneje je bil položaj obrnjen: pomen besede *rumân* 'Romun, romunski' se je sredi in proti koncu srednjega veka spremenil v 'tlačan', očitno zato, ker je bila večina Romunov pod tujo oblastjo. Veličastna leta mogočnega Rima so bila daljnja preteklost in etnonim *rumân* je dobil pomen, ki je ustrezal gledanju tujcev. To ponižujoče stanje se je nekoliko popravilo v 19. st., ko je *rumân,* pod knjižnim vplivom preoblikovano v *român,* znova dobilo svoj osnovni, etnični pomen.

Ni jasno, ali je asociacija med *Slověninъ* 'Slovan' (kot so Slovani ali vsaj nekatera slovanska plemena imenovali sami sebe) in *sclavus* temeljila na ljudski etimologiji. To je mogoče in zdi se celo edina logična in smiselna razlaga: romanizirano prebivalstvo je slišalo, da so novi priseljenci imenovali sami sebe *Slověne,* in povezalo *Slověninъ, Slověne – sclavus, sclavi*, od tod (na začetku) slabšalna konotacija (tedaj) novega etnonima. Ni jasno, ali so vsi Slovani uporabljali to poimenovanje, a smiselno

bi bilo sklepati, da so vsaj tisti, ki so prvi srečali vzhodnoromanske govorce, uporabljali ta etnonim. Slovani in Praromuni so morali biti v stiku še pred veliko slovansko ekspanzijo, kar dokazujeta vsaj dve besedi: *sъto* in *kъmotra* (gl. niže). V vsakem primeru pa sem mnenja, da se je etnonim *Sclaveni, Sclavini – Slověne* ustalil po 6. st. n. š., splošno poimenovanje pa se je razširilo od tistih slovanskih skupin, ki so prve srečale romanizirano prebivalstvo, tj. od prednikov Slovencev in Slovakov.

Težje je odgovoriti na vprašanje, ali so v tistem času, tj. pred 6. st. n. š., Slovani res imeli splošno ime, s katerim so se ločevali od ostalih ljudstev. Tacit gotovo ni vedel za tako poimenovanje, sicer bi ga omenil. Namesto tega je uporabljal poimenovanje *Venedi*, nekateri drugi pisci pa *Anti*. Iz primerjalne analize je tudi razvidno, da je oblika, zapisana *Veneti* ali *Venedi*, obstajala samo v pogovornem jeziku, vsaj med vzhodnoslovanskimi skupinami, kar potrjuje finsko *venäjä* 'ruščina', *vänäläinen* 'Rus'. Tudi romun. *venetic*, ki je, kot se zdi, prevzeto iz gr. *venetikós,* 'nekristjan, pogan' (tudi s slabšalnim pomenom) nekoliko spominja na čase, preden so Slovani sprejeli krščanstvo. Po drugi strani pa je gotovo, da so domorodno slovansko poimenovanje *Slověninъ* nekatera plemena uporabljala pred naselitvijo področij današnje Slovenije in Slovaške; ime je prav tako izpričano pri vzhodnoslovanskem plemenu s področja nedaleč od Kijeva.

Druga podrobnost: včasih je etnonim, ki ga uporabljajo tujci, drugačnega izvora in etimona kot poimenovanje, ki je v rabi med pripadniki same etnične skupine. Tako npr. Grki, Finci, Baski, Albanci, Armenci in Gruzinci sami sebe imenujejo drugače, kot jih imenujejo tujci. Zato upravičeno sprejmemo misel, četudi le kot podmeno, da so v Tacitovih časih Rimljani vsaj nekaj vedeli o Slovanih in jih imenovali *Venedi*, podobno kot so Grke imenovali *Graeci*, medtem ko so Grki sami sebe imenovali *Hellenoi.* To opažanje neposredno ne pojasnjuje vprašanja, ali so Praslovani imeli splošno poimenovanje, s katerim bi se ločevali od drugih etničnih skupin, nič čudnega pa ne bi bilo, če bi bilo to poimenovanje, *Slověninъ* ali kakšno drugo, drugačno kot etnonim, pod katerim so Tacit in njegovi sodobniki poznali Slovane: *Venedi* ali *Anti*. Če zaupamo primerjalni analizi, se zdi, da fin. *vänäja*, lat. *Venedi* odraža najstarejši etnonim, ki se nanaša na Slovane, in sicer etnonim, ki je bil v rabi med slovanskimi plemeni, ki so mejila na prafinske skupine, medtem ko se je poimenovanje *Slověne* postopoma razširilo po slovanski ekspanziji, zagotovo pa po sprejetju krščanstva. V finščini *Ruotsi* pomeni 'Švedska', *ruotsi* 'švedski'. To se neposredno nanaša na etnonim *Rus*, kar je še eno občutljivo vprašanje: germanski izvor etnonima Rus (podobno kot *Francus*, germanska skupina, kar se kasneje nanaša na Francoze, novolatinsko ljudstvo). Poudariti želim znano in tudi banalno podrobnost, da so včasih v zgodovini etnonimi, ki se uporabljajo med tujci, drugega izvora kot tisti, ki jih uporabljajo etnične skupine, na katere se ta poimenovanja nanašajo. Še en neposredni primer se ponuja v *Daci* (Dačani) in *Getae* (Geti), dveh etnonimih, pod katerima je bila znana severna veja Tračanov. Ali sta obstajali dve različni etnični skupini? Čeprav se nekateri pisci nagibajo k tej teoriji, mislim, da je Herodot vedel, da sta predstavljala isto etnično in jezikovno skupino, ko omenja, da sta bila *Daci* in *Getae* istojezična, tj. govorila sta isti jezik.

In če se vrnemo k naši temeljni temi: *Venedi*, *Anti* in *Slověne* se morda nanašajo na

isto etnično skupino, ali vsaj na etnične skupine, poseljene na področjih, ki so bila kasneje tipično slovanska; potemtakem bi lahko v določeni meri prispevale k slovanski etnogenezi, vendar v različnih zgodovinskih obdobjih in morda z nekaterimi geografskimi razlikami: *Venedi* pri Tacitu so bili verjetno drugo slovansko pleme kot *Anti*, oboji pa drugi plemeni kot *Slověne*, zagotovo tisti, ki so uveljavili svoje etnično ime kot referenčno poimenovanje. Nič čudnega, da je bilo tako: to so bili časi množičnih etničnih premikov in kulturnega prilagajanja okolju pred utrditvijo etničnih poimenovanj, kot jih poznamo od zgodnjega srednjega veka dalje. Etimološko mora biti izraz *Venedi* keltskega izvora, podobno kot *Vlachъ* 'Romun' (v vzhodnih in jugovzhodnih slovanskih jezikih) ali 'Italijan' (v zahodnoslovanskih). Motivacija je bila preprosta: Slovani so imenovali *Vlasi* tisto romanizirano etnično skupino, s katero so bili v tesnem stiku. *Volcae* pa je bila keltska skupina, na koncu tudi romanizirana, *Venedi* pa bi utegnili biti še ena keltska skupina, ki je postopno v procesu kulturnega prilagajanja okolju izgubila svoj prvotni pomen.[2] *Anti* se upira vsakršni sprejemljivi etimološki analizi; beseda je bila lahko popačena z nepravilnim zapisom, drugače bi jo bilo mogoče povezati s predind. korenom **AN-, *AIN-* 'sijati; svetel' (več o tem problemu Paliga 1989; 1992; 1998).

Prav tako mislim, da so se v tistih časih, zaznamovani s pogostimi vojaškimi in političnimi spremembami ter nemiri zaradi selitev in vojn, etnonimi ustalili šele po 6. st. n. š., najverjetneje v 7.–8. stoletju. Približno v tem času so Romuni začeli uporabljati poimenovanje *rumân* nasproti *frînc, frânc* < *Francus* 'govorec zahodnoromanskega govora' in *şchiau, şchei* 'Slovan'. Tedaj tudi evropsko etnično ogrodje še ni bilo popolno. Turško pleme Bolgari se je naselilo na območju današnje Bolgarije in njihovo etnično ime je bilo kasneje ohranjeno z novonastalo etnično skupino, Bolgari. V 9.–10. st. so se Madžari[3] začeli seliti proti zahodu in se naselili v Panoniji v 10. stoletju. V tem času pa je bila splošna etnična podoba Evrope že popolna. Samo še Turki so vplivali na Balkan nekaj stoletij kasneje, a niso mogli spremeniti etnične strukture (vplivali so samo na pomembno versko spreobrnitev večine Albancev in nekaterih Srbov v islam). Tega osnovnega položaja niso mogli spremeniti ne mongolski bojevniki ne Romi, ki so prispeli v 15. st., spremljajoč širitev Otomanskega imperija. Dejansko ni bilo v Evropi od 10. stoletja nobenih bistvenih etničnih sprememb; bile so vojne in konflikti, ekspanzije in umiki, verski spopadi, trajne ali začasne verske spreobrnitve, a nobenih bistvenih sprememb.

Če govorimo le o obdobju med 5. in 10. st. n. š., ki se začne s slovansko ekspanzijo in konča z vstopom Slovanov v krščanstvo, je bila še vedno spremenljiva etnična podoba vzhodne in jugovzhodne Evrope sledeča:

---

[2] Mislim, da obstaja bistvena ovira za domnevo, da so (domnevno pra- ali predslovanski) *Venedi* keltskega izvora: v praslovanščini ni sledu zgodnjega keltskega vpliva. Morda gre le za preprosto naključno podobnost.

[3] Bralec naj bo tudi tu pozoren na etnonim, ki ga uporabljajo sami Madžari (*Magyar,* mn. *Magyarok*, sorodno z glagolom *magyarázni* 'razložiti'). Ta se ločuje od etnonima, ki ga uporabljajo tujci; ti so se raje odločili za legendarno povezavo s Huni, ki so se naselili v Panoniji nekaj stoletij pred Madžari.

– 5. stoletje. V jugovzhodni Evropi je romanizacija napredovala, vseeno pa so traški govorci še vedno obstajali na samotnih področjih Stare planine in Karpatov. Prvi Slovani, ki so se selili proti jugu, so morali še slišati govorjeno traščino v današnji severovzhodni Romuniji in osrednji Bolgariji. Romanizacija se je še nadalje širila iz drugotne domovine v Transilvaniji in Dobrudži proti vzhodu in severu Romunije, tj. proti področjem, ki jih Rimljani niso nikoli osvojili. To vprašanje je politično občutljivo, a razlaga se mi zdi jasna: v takratnih pogostih vojnah in vdorih različnih etničnih skupin je bila alternativa jezikovni zmedi *lingua franca*, ki so jo vsi razumeli: latinščina ali v danih razmerah praromunščina.
– 6. stoletje. Prihod Slovanov v Bizantinski imperij, kjer so naleteli na romanizirano prebivalstvo in raztresene skupine Tračanov. Po novejših podatkih povečini iz bolgarskih virov je moral biti bolgarski substrat tako romanski kot traški. Traški govorci so morali imeti tudi pomemben vpliv na albansko etnogenezo, skupaj s Praromuni in domorodnimi romaniziranimi Iliri vzdolž jadranske obale. Mnoga bivša vojaška, politična in gospodarska središča na Balkanu so ohranila njihova starodavna imena (širše o tem Paliga 1997).
– 7.–8. stoletje. Slovani so nadaljevali ekspanzijo proti jugu, vzhodu in zahodu. Postopno sprejetje krščanstva (prvi kristjani so izpričani v Rusiji pred uradnim sprejetjem krščanstva l. 988–989). Bolgari so se naselili v Bolgariji, čez nekaj časa izgubili identiteto in se pretopili v novo slovansko skupino ter dali svoje etnično ime novonastalemu slovanskemu jeziku. To je edina prabolgarska beseda, ohranjena v bolgarščini.
– 9.–10. stoletje. Dejavnost Cirila in Metoda. Nastanek novega slovanskega črkopisa; misijonska dejavnost na Češkem. Posplošenje krščanstva med Slovani: Bolgari, Makedonci, Srbi in Rusi so sprejeli vzhodni obred, medtem ko so Poljaki, Čehi, Slovaki, Slovenci in Hrvati sprejeli zahodnega. Nastanek treh glavnih slovanskih vojaških in gospodarskih sil: Rusije (ki si je skozi stoletja pridobila položaj velesile), Bolgarije in Češke; drugi dve sta ta položaj postopoma izgubili, a včasih ponovno nastopili kot pomembni kulturni in gospodarski središči.

3. Najzgodnejši dokazi traško-slovanskih in praromunsko-slovanskih stikov

Dokazi, ki jih ponuja analiza, se večinoma nanašajo na arheološke podatke in jezikoslovne raziskave. Zgodovinski viri za obdobje pred 6. st. n. š. ne pridejo v poštev. Kot že omenjeno, sta romunščina in romunsko ozemlje ključna za razumevanje slovanske etnogeneze, ker je bilo domorodno prebivalstvo, severnodonavska veja Tračanov, Dačani ali Geti, zagotovo v stiku s Slovani, vsaj njihovi skrajno severni predstavniki, tj. traška plemena, ki so naseljevala področja današnje severne Romunije. Tudi romanizirani Tračani, Praromuni, so morali biti v stiku s Slovani pred ekspanzijo in po njej. Kasneje so Slovani prispevali k romunski etnogenezi. Kako pomemben je bil ta prispevek, je še vedno predmet vročih razprav, pogosto politično obarvanih.

Na kratko povzeto, obstajata dve gledanji na najzgodnejše slovansko-romunske stike. Starejše gledanje predvideva, da je bila romanizacija končana do 4. st. n. š. in potemtakem naj bi Slovani, ki so se razseljevali proti jugu, naleteli izključno na romanizirano prebivalstvo. To gledanje je tudi vezano na podmeno, v katero nekateri jezikoslovci še vedno verjamejo, da je najzgodnejši slovanski vpliv na romunščino mogoče datirati v 6.–7. st. n. š., in sicer v primeru besed *stăpîn* 'gospodar, krajevni poglavar'; *giupîn,* kasneje *jupîn* 'krajevni poglavar; gospodar'; *sută* '100'; *gard* 'ograja'; *smîntînă* 'smetana'; *baltă* 'ribnik'; *daltă* 'dleto'. Vsak primer je treba preučiti posebej (gl. niže). Slovanski izvor teh oblik je bodisi nemogoč (*sută, jupîn, stăpîn, gard*) bodisi sporen in zahteva nadaljnje, prepričljive dokaze (*baltă, daltă, smîntînă*).

Po najnovejših podatkih, na katere se opirajo predvsem bolgarski jezikoslovci, zgodovinarji in arheologi, so traški govorci ob prihodu Slovanov na Balkan še vedno uporabljali svoj jezik, zato je bolgarski substrat traški in romanski (praromunski). Sam se s tem stališčem popolnoma strinjam s pristavkom, da se je morala v tem času traščina govoriti na samotnih področjih v Karpatih in Moldaviji. Predmet diskusije pa je odgovor na vprašanje, do kdaj se je govorila traščina. Nagibam se k domnevi, da so raztresene in manj številčne skupine govorile traščino še ob prihodu Madžarov v Panonijo, v 11.–12. st. n. š. pa je traščina izumrla. To je vprašanje, ki nima neposredne zveze z zgodovino Slovanov, a rekonstrukcija verjetne etnične in jezikovne podlage vzhodne srednje Evrope v 5.–10. st. n. š. je bistvenega pomena za razumevanje, kaj se je dogajalo v teh časih vojn in nemirov. Vloga in umestitev Slovanov, Praroumunov, Dalmatincev, Albancev in v končni fazi Madžarov sta dejansko pomembni za oris splošne slike tega časa. Te podrobnosti je treba dopolniti še s podatkom, da je iliršcina verjetno do 2. st. n. š. že izumrla, najkasneje pa do 3. st. n. š. Njeni ostanki so preživeli v dalmatinščini in morda v albanščini, ki ima zapleteno, večplastno strukturo: ilirsko, poznolatinsko z dalmatinsko strukturo, poznotraško in praromunsko, od tod očitno kaotične glasovne spremembe. Tudi albanščina ima svojo zgodovino in lahko prispeva k razumevanju nastajanja tega dela Evrope.

Praslovanščina izkazuje satemske značilnosti; večina besedišča je arhaičnega, nekatere oblike pa zahtevajo še globljo analizo. Kažejo prevzemanje iz severne traščine, praromunščine, iranščine, germanščine ali uralščine (in sicer ugrofinščine). Mogoče je prepoznati tudi nekatere predindoevropske oblike, npr. *ryba* 'riba', ki dozdevno odraža predide. **R-B-* 'okrogel, okrogla oblika; krivulja', morda povezano z rečnim imenom *Rabon,* romun. rečno ime *Rebra* itd. Tudi *Praha, Olomouc* in *Tatry* so najbrž predindoevropskega, predkeltskega izvora. Predindoevropska krajevna in rečna imena so bolj številna v južnoslovanskih jezikih, kar se popolnoma ujema z arheološkimi podatki.

Verjetno je pomembneje na kratko analizirati določene slovanske oblike, ki izkazujejo postopno izposojo iz sosednjih jezikov. Nekatere so morale biti izposojene pred slovansko ekspanzijo, druge že v 6.–7. st., spet druge kasneje. Nekatere so vseslovanske, druge so posebnost samo nekaterih slovanskih jezikov. Južnoslovanski jeziki imajo bogato predslovansko dediščino zlasti na področju krajevnih in rečnih imen, a tudi v besedišču. Predstavil bom samo nekaj ilustrativnih primerov.

- Klasično lat. beseda *commater* je imela pogovorno obliko **komatra, *kumatra* v

vzhodni romanščini, kot dokazuje romun. *cumătră,* iz česar je bila kasneje izpeljana moška oblika *cumătru*. Osnovni pomen je bil 'ženska, ki je zastopala ali nadomeščala (otrokovo) mater pri krstu; v cerkvi so jo imenovali *so-mati* = *commāter*'. Izposojena je bila mogoče še pred 6. st. n. š. kot psl. **kъmotra* z južnoslovansko različico *kuma, kum*, domnevno pod vplivom hipokoristične oblike kot v alb. *kumë.* Beseda je izjemno pomembna za domnevo, da je bilo prevzemanje iz vzhodne romanščine (praromunščine) v PES mogoče pred 6. st. n. š.; prim. franc. *commère,* it. *commadre.* To je tudi dokaz, da je pozna latinščina – praromunščina vplivala na slovanščino že pred ekspanzijo, tj. pred 6. st. n. š., ali v času, ko se je ekspanzija začela. Drugače je težko pojasniti razvrstitev oblik v vzhodni in zahodni slovanščini. Kaže tudi na to, da se je krščanstvo začelo širiti med Slovani veliko pred uradnim priznanjem. Ali pa je treba domnevati, da je imela **kъmotra* v začetku poganski pomen?

- Za romun. *sută* '100' se je dolgo mislilo, da je slovanska prvina v romunščini. Kot sem pred leti pokazal v *Slavistični reviji*, ta podmena ni sprejemljiva. Ne bom ponavljal, kar sem zapisal v omenjeni razpravi, želim samo poudariti, da se romun. *sută* in sl. *sъto* kažeta kot »moteči« obliki na obeh straneh: v romunščini kot domorodna traška prvina med drugimi števniki latinskega izvora in v slovanščini kot »moteča« praromunska ali celo traška izposojenka. Beseda je morala biti v slovanščino prevzeta pred 6. st. n. š., morda neposredno iz severnotraškega govora še pred romanizacijo.
- Vrsta, ki jo predstavljajo romun. oblike *ban, cioban, giupîn* > *jupîn* in *stăpîn* ima ustreznice pretežno v južnoslovanskih jezikih. Tri od teh oblik, in sicer *ban, jupîn* in *stăpîn,* imajo podoben pomen 'krajevni poglavar, majhen kralj', in so dolgo veljale za primer slovanskega vpliva v romunščini; *cioban* 'pastir' je bilo domnevno turškega izvora, čeprav je v turščini etimon nejasen. Domneva o novejšem izvoru romun. *cioban* izhaja iz zmotnega predvidevanja, da sta se medsamoglasniška *b, v* izgubila v vseh latinskih in predlatinskih (tj. domorodnih traških) prvinah v romunščini. To dejansko velja za latinske, ne pa za prvotne traške prvine, kjer sta medsamoglasniška *b, v* dosledno ohranjena. Več o tej etimološko »nabiti« skupini gl. v moji razpravi v *Lingustici* 1987. Te oblike brez dvoma odsevajo traški ali traško-ilirski vpliv, saj so ohranjene pretežno v južnoslovanskih jezikih, tako da poskus kronologije lahko postavi prevzem v slovanščino približno v 6. st., čeprav ni izključeno, da se je to zgodilo že prej. Te oblike se nanašajo na družbeno in gospodarsko ureditev; razen sln. *župan* se nobena več ne uporablja.

Mislim tudi, da sta **tъrgъ* > *tъrgъ* in *tržiti* traškega in/ali ilirskega izvora. Najstarejša izpričana oblika je ilirsko *Terg-, Tergeste, Tergitio*, a beseda je bila morda traško-ilirska. Če je bila ilirska, je treba priznati, da se je razširila po prihodu Slovanov na Balkan in kasneje še k drugim slovanskim skupinam vse do Rusije in preko slovanščine dosegla tudi Litvo in Latvijo. Sam se nagibam k mnenju, da je traško-ilirska oblika; to pojasnjuje njeno prisotnost v vseh vzhodnih in jugovzodnih jezikih: slovanščini, romunščini in baltščini.

Komentiral bi rad še eno vprašanje. Danes vemo, da so baltščina, slovanščina, traščina in ilirščina sestavljale nepretrgan satemski blok od Baltika do Črnega morja,

Egejskega morja in Jadrana.[4] Povezave med slovanščino in baltščino so bile jasne od samega začetka primerjalnega jezikoslovja, medtem ko so sorodnosti med traščino in baltščino postale aktualne šele z nekaterimi najnovejšimi deli. Če je tako, domnevam, da so bile nekatere izrazite podobnosti med traščino in slovanščino. Tako gledanje ne more biti presenetljivo, če sta bila ta dva jezikovna bloka sosednja. Te podobnosti so vodile v zmedo v primeru romunskih besed traškega izvora – za nekatere izmed njih se je nepravilno domnevalo, da so slovanskega izvora; dejansko pa odsevajo etimološko razmerje dveh ide. jezikov satemske skupine, ne pa nujno prevzemanje. Raziskovanje je težavno, ker traščina nima pisne tradicije, tako da naše vedenje izhaja iz traških imen, ki jih omenjajo grški in latinski pisci in tudi iz primerjalne analize nekaterih romunskih besed. Vendar pa danes razpoložljivi podatki omogočajo boljšo razlago. Na kratko bom predstavil nekaj pomembnejših primerov.

• romunsko	slovansko
baltă 'ribnik'	**blato* 'blato'
gard 'ograja'	**gradъ* 'trdnjava'
smîntînă 'smetana'	* *sъ-met-ana* < **sъmętana* 'id.'
zimț 'zob na kolesu'	**zo^{n}bъ* 'zob'

Romun. *baltă* ne more biti prevzeto iz *blato* predvsem iz glasoslovnih razlogov ali pa moramo sprejeti razlago, da je bilo prevzeto pred spremembo *al* > *la*, kar je pa kronološko nemogoče. Isto velja za vzporednico romun. *gard* – sl. *gradъ*. V tem primeru se na pomenski ravnini kažejo še dodatne težave, če predpostavljamo prevzemanje iz slovanščine v romunščino (kar so zmotno počeli nekateri jezikoslovci).

Romun. *smîntînă* je posebno poimenovanje v predelavi mleka – na pomenskem področju, kjer romunščina bodisi uporablja strokovna poimenovanja latinskega ali domorodno traškega izvora. Najbolje je domnevati, da sta romunska in slovanska oblika vzporedni, in ne prevzeti v eni ali drugi smeri. Etimon je težaven; lahko je predindoevropska beseda, ki se je postopoma prilagodila novejši stvarnosti po indoevropski ekspanziji.

Romun. *zimț* se danes uporablja kot strokovno poimenovanje, ki se nanaša na različne mehanizme (v nasprotju z *dinte* < lat., tož. *dentem* 'zob'). Njegova zveza s sl. *zo^{n}bъ* je očitno »Urverwandtschaft«, tako da je mogoče podmeno o prevzemu zanesljivo izključiti iz glasoslovnih razlogov. Končni *-ț* v romunščini se ujema z drugimi domorodno traškimi besedami, npr. rečno ime *Stremț* (prim. *Struma* v Bolgariji), *creț* 'kodrast' itd.

Obstaja pa še več zanimivih primerov, ki so bili doslej nezapaženi in nepojasnjeni. Na kratko se bom ustavil pri nekaterih.

Sl. *zmijъ* 'kača' v primerjavi z romun. *zmeu* 'podzemno mitološko bitje (značilno poimenovanje iz romunskih pravljic)', v novejšem času tudi 'zmaj'. Tradicionalno pojmovanje je bilo, da je romunska oblika prevzeta iz slovanščine, a ta podmena ni

[4] Nekateri jezikoslovci domnevajo, da je bila ilirščina kentumski jezik, česar pa novejše raziskave ne potrjujejo. I. I. Russu je celo domneval, da sta bili traščina in ilirščina v tesnem sorodstvu, tako da sta bili vzajemno razumljivi.

mogoča: ne dovoljujeta je ne glasovni razvoj ne pomen. Ni še bilo zapaženo, da je romun. *zmeu* sorodno z *zmeură* 'jagoda', ali pa so vsaj mnogi jezikoslovci domnevali, da je ta podobnost le naključje! Vendar ni. Obe obliki, *zmeu* in *zmeură,* odsevata ide. *g'hem* – 'zemlja' in sta sorodni z lit. oblikama *žmogus,* mn. *žmones* 'moški' in *žemuogė* 'jagoda' (nem. Erdbeere). Zato je bolj smiselno imeti sl. *zmijъ* za sorodno (Urverwandt) z romunskimi oblikami, čeprav obstajajo tudi težave, ki jih je opazil že Machek; konec koncev gre za isti ide. koren *g'hem-*, a glasovni razvoj predstavlja nekaj težav. Ali naj bi imeli sl. *zmijъ* za prevzeto iz traščine ali praromunščine? Pred nekaj leti bi se taka podmena zdela nesmiselna, sedaj pa je tak prevzem mogoče domnevati in tako uvrstiti *zmijъ* v isto kategorijo kot *kъmotra* in *sъto.* V vsakem primeru morajo prihodnje raziskave upoštevati, da je takih izrazitih podobnosti več, kot se je domnevalo doslej, in da jih je treba temu primerno obravnavati.

Za romun. *gîscă* 'gos', *gîscan, gînsac* (metateza ali arhaična vzporednica) 'gosak' se navadno meni, da je prevzeto iz slovanščine. Edina neposredna zveza je z bolg. *găska*, ki pa se mi zdi prvotnega traškega izvora, skupaj z romunsko ustreznico *gîscă.* Seveda so, tesno povezane s slovanskimi oblikami, enako kot ang. *goose, geese,* in kažejo na staro ide. besedo. Obstajata še dva druga dokaza, ki podpirata to gledanje: (1) romunščina ohranja arhaični medmet *ga-ga* za poimenovanje glasu in (2) *rață* 'raca' je tudi domorodna traška prvina. Omenil bi še, da romunščina ohranja tudi številna druga imena ptičev in živali, ki so po izvoru traške domorodke, npr. *mistreț* 'divji prašič', *erete* 'sokolica (prim. lit. *erelis* 'orel), *țap* 'kozel' (vendar *capră* 'koza' iz lat.) itd.

Za romun. *plug* 'plug' se danes pojmuje, da je prevzeto iz sl. *plugъ*. To je sporno, če že ne v osnovi napačno in kaže na poenostavljeno primerjavo zapletene resničnosti. Slovanščina in germanščina ohranjata to poimenovanje kot prvotni predindoevropski izraz, kot bistveno obliko, ki se nanaša na evropsko poljedelstvo. Domnevam, da je imela traščina isto poimenovanje, ki je bilo enako ali podobno kot slovanska ali germanska oblika. Romun. *grapă* 'brana' je še ena traška prvina v romunščini (zdi se, da sorodna z *a zgîria* 'praskati'); *aratru* (< lat. *aratrum*) se je izgubilo v večini narečij, sodobna romunščina pa ohranja *a ara* 'orati'. Res so še drugi romunski izrazi, ki se nanašajo na poljedelstvo in kažejo na slovanski vpliv, če pa ne, gre v nekaterih primerih za traške domorodke, preoblikovane ali prilagojene pod slovanskim vplivom.

Romun. *boier* 'bogataš' (v srednjem veku z upravnimi in vojaškimi pooblastili in obveznostmi; danes se v govoru ne uporablja več); sl. *boljarin, boljare* se je razširilo tudi v večino slovanskih jezikov, posebno v tiste s pravoslavno tradicijo; tudi v lit. *bajoras,* po Fraenkelu prevzeto iz ruščine. Kot sem pred časom opozoril (Paliga 1990, z navedbo nadaljnje literature), to vzhodno- in jugovzhodnoevropsko poimenovanje ne more biti prevzeto iz turškega jezika – domneva, v katero so bili zapeljani številni jezikoslovci. Gre za izpeljanko, ki se je razvila v vzhodni romanščini (praromunščini) iz *bou* < lat. *bos*, tož. *bovem*, enako kot *oier* 'pastir' < *oaie* 'ovca'. *Boier* je najprej pomenilo 'lastnik živine', torej 'bogataš' v času, ko je bila živina mera, ki so jo uporabljali v trgovanju. Mislim, da je to eno od tistih vzhodnoromanskih poimenovanj, ki so si jih Slovani izposodili zgodaj, podobno kot *cumătră* > *kъmotra* in *sută* > *sъto* (kar je bilo prevzeto neposredno iz severnotraškega govora, kot sem predlagal).

Vzhodno- in jugovzhodnoslovanska poimenovanja *ban, županъ, stopanъ, boljarin* kažejo na družbeno, gospodarsko in politično ureditev tistega časa. Prva tri v tej skupini so traškega in/ali ilirskega, zadnje poznolatinskega/vzhodnoromanskega (praromunskega) izvora. Ta poimenovanja potrjujejo domnevo, da so vzhodno- in jugovzhodnoevropske družbe, ki so se razvile na območju slovanske domovine, Dakije, Trakije in Ilirije, imele avtohtona pravila in ohranile svoje stare običaje navkljub srednjeevropskim vplivom.[5]

Vera in mitologija. Iranski vpliv: *bogъ* 'bog' in *rajъ* 'raj'. Iranski besedi, ki pokrivata zelo pomembno področje – vero, zahtevata posebno pozornost. Prevzeti sta morali biti še pred ekspanzijo in imeti sta morali predkrščanski pomen, a sta bili kasneje vključeni v osnovno krščansko besedišče. Besedi sta dokaz za tesno sožitje z iranskimi govorci, saj besede s tega pomenskega področja niso mogle biti enostavno prevzete s trgovanjem ali občasnimi stiki. Gre za dejstvo, da je bil prispevek iranskih skupin k slovanski etnogenezi intimen in ne le priložnosten. Nujno je še opozoriti, da nam slovansko versko in mitološko besedišče zastavlja posebne probleme. Tu bom na kratko omenil samo nekatere osnovne (bolj na široko v: Ovsec 1991, priročnik s tega področja).

– Težko, če ne nemogoče je rekonstruirati praslovansko versko in mitološko besedišče. Najvišji bog *Perunъ* se običajno razlaga s sorodnostjo z baltskim *Perkunas*, kar je edini smiseln etimon. Vendar pa v novi publikaciji, ki se ukvarja s traško dediščino v jugovzhodni Evropi, začenši z bolgarskim gorskim imenom *Pirin*, ki je po izvoru domorodno traško, Fol (et al. 2000: 76) domneva, da so prve slovanske skupine, ko so prekoračile Donavo, našle goro, ki so jo častili domačini, prevzeli njeno ime in ga popačile v *Perunъ*, nato pa ga razširile med vse Slovane. Ta domneva je nenavadna, ker problem v celoti preobrne: *Perunъ* ni arhaično, predekspanzijsko božanstvo, ampak precej mlada izposojenka od zadnjih traških govorcev v 6.–7. st. n. š. Čeprav je to domnevo treba pozorno preučiti ali vsaj upoštevati pomembni prispevek bolgarske zgodovinske in primerjalnojezikoslovne šole k traškim in slovanskim študijam, se bojim, da ne bo našla potrebnega konsenza med strokovnjaki s tega področja, posebno če upoštevamo dolge diskusije v zvezi s traško in ilirsko dediščino v jugovzhodni Evropi. Gorsko ime *Pirin* je star predindoevropski ostanek (gl. nadaljnje primere v mojem prispevku za traški kongres v Sofiji-Jambolu septembra 2000; v tisku).
– Poosebljena mitološka bitja sodobnih slovanskih govorcev nudijo primere lokalnih razvojev pod različnimi vplivi, in ne skupne, predekspanzijske dediščine. Južni Slovani, ki jih zastopata pravoslavna (Bolgari, Makedonci in Srbi) in rimskokatoliška skupina (Slovenci in Hrvati), so prevzeli domorodne oblike, ki so zagotovo ali verjetno traškega in ilirskega, pa tudi vzhodnoromanskega (praromunskega in pradalmatinskega) izvora. Zahodnoslovanska skupina, ki jo predstavljajo Čehi, Slovaki in Poljaki (vsi rimskokatoliški) je bila pod keltskim, german-

[5] To temo bom na široko predstavil v *Herrscherschaft und Herrschersuffix im Slavischen und Rumänischen*; v pripravi.

skim in romanskim vplivom. Vzhodni Slovani, ki jih predstavljajo Rusi, Belorusi in Ukrajinci, pa so morali biti pod uralskimi, baltskimi in vzhodnoromanskimi vplivi.

Nedavno sem preučeval take primere (Paliga 1997; gl. tudi Ovsec 1991).[6] Razširjeni so predvsem v jugovzodni Evropi: *Dodole*, dozdevno domorodna traško-ilirska oblika z osnovnim pomenom 'oteči; debel, okrogel'; romun. *Crăciun,* sl. *Kračun,* madž. *Karácsony* 'božič'; (tudi 'kos lesa' v romunščini, zato sorodno z alb. *kërcú* 'kos lesa'); romun. *Păpărude*, sl. *perperone, pirpiruna* 'ženski liki, povezani s kultom rodnosti, posebej čaščeni v sušnih časih'; *zmeu* (analizirano zgoraj).

Sklepi

Trenutno razpoložljivi zgodovinski, arheološki in jezikoslovni podatki omogočajo natančnejšo rekonstrukcijo izvora Slovanov, njihove ekspanzije in interakcije s skrajno severnimi traškimi, zahodnoiranskimi, germanskimi in uralskimi skupinami ter z romaniziranim prebivalstvom – Praromuni. Mojo rekonstrukcijo je mogoče povzeti v naslednjih glavnih točkah:

- 3.–1. st. p. n. š. Najstarejši arheološki podatki omogočajo domnevo, da slovanska etnogeneza še ni bila popolna, z zahodnoiranskimi, severnotraškimi in južnobaltskimi vplivi. Slovansko jedro je morala biti etnična skupina, ki je predstavljala prehod med (severno) traščino in južno baltščino. Obstajajo živahne diskusije o tem, ali je treba **zarubinecko kulturo** pojmovati kot praslovansko ali predslovansko (Godlowski 2000).
- 1.–2. st. n. š. Tacit bežno omenja vzhodne sosede Germanov pod imenom *Venedi*, ki se jih da identificirati kot Praslovane ali kot etnično skupino, ki je na določen način prispevala k slovanski etnogenezi (prim. Finnish *venäjä* 'Rus'); ti *Venedi* so se kulturno prilagodili okolju. V tem obdobju ali morda že prej je moralo priti do severnotraškega in zahodnoiranskega vpliva na praslovanščino, satemsko jedro, okrog katerega se je slovanščina oblikovala dve ali tri stoletja kasneje. Zavzetje Dakije (po dako-rimskih vojnah v letih 101–102 in 105–106) je vodilo v etnične spremembe v neposredni bližini slovanske domovine. Dako-traške skupine (znane pod imenom *Daci liberi* 'svobodni Dačani') so za Rimski imperij predstavljale težavo do 4.–5. st. n. š.
- 3.–4. st. n. š. Upad Rimskega imperija. L. 276 je rimska uprava zapustila področje severnega Podonavja. »Svobodni Dačani« so še nadalje igrali pomembno vlogo na tem področju, Slovani pa so morali utrditi vojaško moč v novih razmerah, ki so nastale s slabitvijo Rimskega imperija.

[6] V stvarnem kazalu manjkajo nekateri pomembni izrazi. Bralec naj jih dopolni z naslednjimi: *dodole* (str. 170), *Kračun* (str. 334), *Muromec* (str. 277), *paparuda, perperone, pirpiruna* (str. 170 in 291), romun. *zîna* (str. 371) in nekateri drugi.

Przeworska kultura. Nahajala se je zahodno od zarubinecke kulture; ohranila je nekatere njene prvine in dodala nekatere nove. Prepoznan germanski vpliv: Silingov, Vandalov in Gotov. Razmeroma enotna arheološka kultura, temelječa na tradiciji La Tène s keltskimi, germanskimi in romanskimi vplivi. Jezikoslovna analiza nudi dokaze za germanski in romanski vpliv.

Černjahovska kultura. Njeno središče je bilo ob srednjem Dnjepru. Širila se je proti jugu, vzhodu in zahodu. Nima jasne povezave s predhodno kulturo, a zdi se, da so bili njeni ustvarjalci domorodci. Težko jo je imeti za »čisto« slovansko kulturo, saj so v njej arheološko izpričane sarmatske, severnotraške, gepidske in gotske prvine, tako da je morda prehodna, pripadajoča večetnični in večkulturni skupini. Ukrajinski arheologi, ki so jo največ preučevali, domnevajo, da je bil slovanski morda vsaj njen osrednji del, ki se je nahajal ob srednjem Dnjepru. V njenem zahodnem delu, v vasi Dotynyči, so odkrili germansko kulturo.

Karpatska kurganska kultura, domnevno lokalnega, severnodaškega značaja z romanskimi vplivi, je vplivala na praslovansko kulturo. Romanizirano prebivalstvo, ki so ga predstavljali kulturno prilagojeni dako-traški prebivalci, je moralo biti v tesnem stiku s Slovani, kot dokazuje beseda *kъmotra*, ki je bila vključena v osnovno slovansko besedišče s področja sorodstvenih zvez. Tedaj in morda še prej je bil v slovansko besedišče vključen tudi pomembni številnik *sъto*, ki je traškega izvora in tudi ohranjen v romunščini; številnik '100' je bil nepogrešljiv v trgovini, ki je temeljila na menjavi.

• 5.–6. st. n. š. **praška kultura** (**pražská kultura**) – tipična slovanska kultura. Razširjena na Češkem, Moravskem, Slovaškem, vzhodni Nemčiji in na Poljskem. Arheološki dokazi te kulture so že prej na Slovaškem. Ta kultura je bila na jugozahodu Slovaške pomešana s hunskimi prvinami.

• 5.–7. st. n. š. **korčakovska kultura** v Ukrajini; imenovana tudi praško-korčakovska kultura. Razširjena je bila ob zgornjem Bugu, Teterevu, Dnjestru, Prutu in v podkarpatski Ukrajini. Običajno z majhnimi vasmi, z nekaterimi izjemami, npr. Raškov III, hotinsko območje blizu kraja Cernăuți (Černovcy). Večina vasi ni bila utrjenih, prav tako z nekaterimi izjemami, npr. Zimno na reki Lug (pritok reke Bug). To morda predstavlja Sklavine, ki jih omenja Jordanes.

Proti koncu tega obdobja in nekoliko kasneje so bile glavne etnične skupine v srednji, srednjevzhodni in jugovzhodni Evropi sledeče: **Slovani** na obširnem območju srednje, vzhodne in jugovzhodne Evrope; **Praromuni** in **Dalmatinci**, zastopniki vzhodne romanščine; **Praalbanci**, ki predstavljajo zlitje romaniziranega domorodnega ilirskega prebivalstva z vzhodnoromanskimi dalmatinskimi in praromunskimi prvinami, čemur je bil dodan poznotraški vpliv. In seveda **Grki** z neprekinjeno zgodovino od homerskih časov.

Iz angleščine prevedla
Marta Pirnat Greenberg.

Bezlaj, France, 1961: Die vorslavischen Schichten im slovenischen Namen- und Wortschatz. *VI. Internationaler Kongress für Namenforschung*, München 24.–28. August 1958, hgg. von Karl Puchner, 2. del: 148–153.

Literatura

Andreev, Nikolaj Dmitrievič, 1986: *Ranne-indoevropskij prayazyk*. Leningrad: Nauka.
Beranová, Magdalena, 1988: *Slované*. Praga: Panorama.
Bezlaj, France, 1961: Die vorslavischen Schichten im slovenischen Namen- und Wortschatz. *VI. Internationaler Kongress für Namenforschung*, München 24.–28. August 1958, hgg. von Karl Puchner, 2. del. 148–153.
– – 1976: *Etimološki slovar slovenskega jezika.* Ljubljana.
– – 1969: Das vorslawische Substrat im Slowenischen. *Alpes Orientales* 5. *Acta Quinti Conventus de Ethnographia Alpium Orientalium Tractantis Graecii Slovenorum 29. III – 1. IV. 1967*. Redegit Niko Kuret. Ljubljana.
Bichir, Gheorghe, 1973: *Cultura carpică*. Bukarešta: Editura Academiei.
– – 1981: Dacii liberi din Muntenia şi relaţiile lor cu romanii. *Thraco-dacica* 2. 73–92.
– – 1983: Ramura nordică a dacilor – costobocii. *Thraco-dacica* 4, 1–2. 59–68.
– – 1984: *Geto-dacii din Muntenia în epoca romană*. Bukarešta: Editura Academiei.
Bláhová, Marie, 1986: *Evropská sidliště v latinských pramenech období raného feudalismu*. Praga: Univerzita Karlova.
Bonfante, Giuliano, 1966: Influences du protoroumain sur le protoslave? *Acta Philologica* 5. 53–69.
Brâncuş , Grigore, 1983: *Vocabularul autohton al limbii române*. Bukarešta: Editura ş tiinţifică si Enciclopedică.
– – 1991: *Istoria cuvintelor*. Bukarešta: Coresi.
Condurachi, Emil, 1969: Izvoarele greco-latine asupra etnogenezei vechilor populatii balcanice. *Studii şi cercetări de istorie veche* 20, 3. 369–391.
– – 1971: L'ethnogenèse des peuples balkaniques: les sources écrites. *Studia Balcanica* (Sofija) 5. 249–269.
Dimitrov, Petăr, 1994: *Paleobalkanskijat vokalizăm*. Sofija: Universitetsko izdatelstvo "Sv. Kliment Ohridski".
Dimont, Max I, 2001: *Evreii, Dumnezeu şi istoria* (The Jews, God and History), predelana in prerejena izdaja v romunščini, prev. Irina Horea. Bukarešta: Hasefer.
Duridanov, Ivan, 1952: *Mestnite nazvanija ot Lomsko*. Sofija: Bălgarskata Akademija na Naukite.
– – 1960: Der thrakische Einfluss auf die bulgarische Anthroponymie. *Linguistique Balcanique* 2. 69–86.
– – 1969: Thrakisch-dakische Studien, I. *Linguistique Balkanique* 13, 2.
– – 1975: *Die Hydronimie des Vardar-systems als Geschichtsquelle*. Köln-Dunaj: Böhlau Verlag.
– – 1986: Pulpudeva, Plovdiv, Plovdin. *Linguistique Balkanique* 29, 4. 25–34.
– – 1989: Nochmals zum namen PLWPDIVW, PLOVDIV. *Linguistique Balkanique* 32, 1. 19–22.
– – 1991: Die ältesten slawishen Entlehnungen im Rumänischen. *Linguistique Balkanique* 34, 1–2. 3–19.
Fol, Al (gl. ur.), K. Jordanov, K. Porožanov, V. Fol, 2000: *Ancient Thrace.* Sofija: Institute of Thracology–Bulgarian Academy of Sciences.
Fraenkel, Ernst, 1955–1965: *Litauisches etymologisches Wörterbuch*. Heidelberg: Carl Winter.
Gamkrelidze, T., V. V. Ivanov, 1984: *Indoevropejskij prayazyk i indoevropejcy*. Tbilisi: University Press.
Gămulescu, Dorin, 1983: *Influenţe româneşti în limbile slave de* sud. I. Sîrbocroata. Bukarešta: Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.
Georgiev, Vladimir, 1957: *Trakiiskijat ezik.* Sofija.
– – 1960a: *Bălgarska etimologija i onomastika*. Sofija: Bălgarska Akademija na Naukite.
– – 1960b: Albanisch, dakisch-mysisch und rumänisch. Die Herkunft der Albaner. *Linguistique balkanique* 2. 1–19.

– – 1961: *La toponymie ancienne de la péninsule balkanique et la thèse méditerranéenne*. Sofija: Balgarska Akademija na Naukite.
– – 1964: Die dakische Glossen und ihre Bedeutung zum Studium der dakische Sprache. *Linguistique balkanique* 8. 5–14 (nadaljevanje študije 1960 b).
– – 1968: Illyrier, Veneter und Urslaven. *Linguistique Balcanique* 13, 1. 5–13.
– – 1971: L'ethnogenèse de la péninsule balkanique d'après les données linguistiques. *Studia Balcanica* (Sofija) 5. 155–170.
Gimbutas, Marija 1971: *The Slavs*. London: Thames & Hudson.
– – 1973a: Old Europe c. 7000–3500 B.C.: The earliest European civilization before the infiltration of the Indo-European peoples. *The Journal of Indo-European Studies* 1, 1–2. 1–20.
– – 1973b: The beginning of the Bronze Age in Europe and the Indo-Europeans. *The Journal of Indo-European Studies* 1, 3–4. 163–214.
– – 1974: An archaeologist's view of PIE in 1975. *The Journal of Indo-European Studies,* 2, 3–4. 289–307.
– – 1979: The three waves of the Kurgan people into Old Europe, 4500–2500. *Archives suisses d'anthropologie générale* 43, 2. 113–137.
– – 1982: *Goddesses and Gods of Old Europe*. London: Thames and Hudson.
– – 1984: The Religion of Old Europe and its legacy in the Bronze Age. *4the International Thracian Conference, Boston 7–10 June 1984*. Milano 1986: Drăgan Foundation.
– – 1985a: The Pre-Indo-European Goddesses in Baltic Mythology. *The Mankind Quaterly*. 19–25.
– – 1985b: The Megalithic Tombs of Western Europe and Their Religious Implications. *The Quaterly Review of Archaeology* 6, 3. 1–8.
– – 1985c: Primary and secondary homeland of the Indo-Europeans. Comments on Gamkrelidze-Ivanov articles. *The Journal of Indo-European Studies* 13, 1–2. 185–202.
– – 1986a: Remarks on the Ethnogenesis of the Indo-Europeans in Europe. *Ethnogenese europäischer Völker*, ur. Bernhard Kandler-Pálsson. 5–20. Stuttgart: Gustav Fischer Verlag.
– – 1986b: The religion of Old Europe and its legacy in the Bronze Age. *4th International Thracian Conference, Boston 7–10 June 1984*. Milano: Dragan Foundation. 249–285.
– – 1989a: *The Language of the Goddess*. San Francisco: Harper & Row.
– – 1991: *The Civilization of the Goddess*. San Francisco: Harper Collins.
Godłowski, Kazimierz, 2000: *Pierwotne siedziby Słowian.* Wybór pism pod redakciją Michała Parczewskiego. Krakov: Instytut Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego.
Grafenauer, Bogo, 1979: Slovani pred prihodom na Balkanski polotok. *Zgodovina Slovencev,* ur. Meta Sluga. Ljubljana: Cankarjeva Založba.
Hänsel, Bernhard, Walter Althammer, ur., 1987: Die Völker Südosteuropas im 6. bis 8. Jahrhundert. *Südosteuropa Jahrbuch* 17.
Ködderitzsch, Rolf, 1988: Gedanken zur Ethnogenese der Albaner (aus sprachlicher Sicht). *Linguistique Balkanique* 31, 3–4. 105–116.
Kondratieva, Tamara, 2000: *Vechea Rusie.* Bukarešta: Corint. (Francoski izvirnik: Tamara Kondratieva, *La Russie ancienne,* PUF, 1996).
Krahe, Hans 1925: *Die alten balkan-illyrischen geographischen Namen*. Heidelberg: Carl Winter.
– – 1955: *Die Sprache der Illyrier*. Wiesbaden: Otto Harraschowitz.
Lehmann, W. P., 1987: Linguistic and archaeological data for handbooks of protolanguages, in Skomal and Polomé (ur.) 1987. 72–87.
Mallory, J. P., 1973: A history of the Indo-European problem. *The Journal of Indo-European Studies* 1, 1–2. 21–65.
Meillet, Antoine, 1902–1905: *Études sur l'étymologie et le vocabulaire du vieux slave,* 2 dela. Pariz: Émile Bouillon.

– – 1922: *Introduction à l'étude comparative des langues indo-européennes*, 5th ed., Pariz.
Mihăescu, Haralambie, 1978: *La langue latine dans le sud-est de l'Europe*. Bukarešta-Pariz: Editura Academiei-Les Belles Lettres.
Mihăilă, Gheorghe, 1971: Criteriile determinării împrumuturilor slave în limba română. *Studii şi cercetări lingvistice* 22, 4. 351–366.
– – 1973: *Studii de lexicologie şi istorie a lingvisticii româneşti*. Bukarešta: Editura Didactică şi Pedagogică.
– – 1974: *Dicţionar al limbii române vechi (sfîrşitul sec. X – începutul sec*. XVI). Bukarešta: Editura Enciclopedică Română.
Mikkola, J. J., 1913–1950: *Urslavische Grammatik*, 3 deli. Heidelberg: Carl Winter.
Miklosich, Franz, 1884: *Die türkischen Elemente in den südost- und osteuropäischen Sprachen*, I–II. Dunaj.
– – 1886: *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*. Dunaj: Wilhelm Braumüller.
Mitrea, Ioan, 1980: Regiunea centrală a Moldovei dintre Carpaţi şi Siret în secolele VI–IX e.n. *Carpica* 12. 55–190.
– – 1994: Aşezarea din secolele V–VII de la Davideni, jud. Neamţ. Cercetările arheologice din anii 1988–1991: *Memoria Antiquitatis* 19. 279–332.
Mitrea, I., C. Eminovici, V. Momanu, 1987: Aşezarea din secolele V–VII de la Ştefan cel Mare, jud. Bacău. *Carpica* 18–19. 215–250.
Nica-Câmpeanu, Ioana, 1979: Riturile funerare în Transilvania de la sfârşitul secolului al III-lea e.n. pînă în sec. V e.n. *Acta Musei Napocensis* 16. 157–170.
Novaković, Stojan, 1913: *Baština* i *boljar* u jugoslovenskoj terminologiji srednjega veka. *Glas kraljevske akademije*, Beograd, 92. 210–255.
Oppermann, Manfred, 1984: *Thraker zwischen Karpatenbogen und Ägäis*. Leipzig-Jena-Berlin: Urania.
Oštir, Karel, 1921: *Beiträge zur alarodischen Sprachwissenschaft, I*. Dunaj-Leipzig: Beyers Nachfolger.
Ovsec, Damjan J., 1991: *Slovanska mitologija in verovanje*. Ljubljana: Domus.
Paliga, Sorin, 1987a: Thracian terms for 'township' and 'fortress', and related place-names. *World Archaeology* 19, l. 23–29.
– – 1987b: The social structure of the southeast European societies in the Middle Ages. A linguistic view. *Linguistica* 27. 111–126.
– – 1988: Slovansko **sъto* – izzivalen problem? (in Slovene with an English abstract: Slavic **sъto* – a challenging problem?). *Slavistična revija* 36/4. 349–358.
– – 1989: Old European, Pre-Indo-European, Proto-Indo-European. Archaeological Evidence and Linguistic Investigation. *The Journal of Indo-European Studies* 17, 3–4. 309–334.
– – 1990: Este boieria o instituţie împrumutată? *Revista Arhivelor* 67, vol. 52, 3. 250–260.
– – 1991: Aperçu de la structure étymologique du roumain. *Linguistica* 31. 99–106 (Paulo Tekavčić sexagenario in honorem oblata).
– – 1992: Ali obstajo 'urbske' prvine v slovanskih jezikih? (v slovenščini s povzetkom v angleščini: Are there 'Urbian' elements in Slavic?). *Slavistična revija* 40/3: 309–313.
– – 1993: Slovani, Romuni in Albanci v prvem tisočletju. *Slavistična revija* 40/2: 237–243.
– – 1997: *Influenţe romane şi preromane în limbile slave de sud.* Bukarešta: Lucretius Publishers.
– – 1998: A Pre-Indo-European Lexicon. *The Thracian World at the Crossroads of Civilizations.* Ur. Petre Roman, Saviana Diamandi and Marius Alexianu. Bukarešta: Romanian Institute of Thracology.
– – 1999: *Thracian and Pre-Thracian Studies.* Bukarešta: Lucretius Publishers.
Papazoglu, Fanula, 1957: *Makedonski gradovi u rimsko doba*. Skopje: Živa antika, posebna izdanja, knjiga I.

– – 1969: *Srednjobalkanska plemena u predrimsko doba*. Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine.
Poghirc, Cicerone, 1969: *Influenţa autohtonă*, în Rosetti *et* alii (ed.) 1965–1969, 2: 313–364.
– – 1976: Thrace et daco-mésien: langues ou dialectes? *Thraco–dacica* 1. 335–347.
– – 1987: Latin balkanique ou roumain commun? *Romanica Aenipontana* 14. 341–348.
Polomé, E. C., 1987: Who are the Germanic people? V: Skomal in Polomé (ur.) 1987. 216–244.
Popović, Ivan, 1960: *Geschichte der serbokroatischen Sprache*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
Protase, Dumitru, 1971: *Riturile funer*are la daci şi daco-romani. Bukarešta: Editura Academiei.
– – 1976: *Un cimitir dacic din epoca romană la Soporu de Cîmpie*. Bukarešta: Editura Academiei.
– – 1980: *Autohtonii în Dacia. I. Dacia Romană*. Bukarešta: Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.
Raevskij, N. D., 1988: *Contactele romanicilor răsăriteni cu slavii*. Chişinau: Ştiinţa.
Ramovš, Fran, 1936: *Kratka zgodovina slovenskega jezika*. Ljubljana: Akademska založba.
Rădulescu, Mircea Mihai, 1981: Daco-Romanian–Baltic Common Lexical Elements. *Ponto-Baltica* 1 (Editrice Nagard), 15–113.
– – 1984: Illyrian, Thracian, Daco-Mysian, the substratum of Romanian. *The Journal of Indo-European Studies* 12, 1–2. 77–131.
– – 1987: The Indo-European Position of Illyrian, Daco-Mysian and Thracian. *The Journal of Indo-European Studies* 15. 239–271.
Rusu, Mircea, 1979: Aspecte ale relătiilor dintre romanitatea orientală si şlavi. *Acta Musei Napocensis* 16. 189–200.
Sanie, Silviu, 1981: *Civilizatia romană la est de Carpaţi şi romanitatea pe teritoriul Moldovei, secolele II î.e.n.–III e.n.* Iaşi: Junimea.
Simenschy, Theofil, Gheorghe Ivănescu, 1981: *Gramatica comparata a limbilor indo-europene*. Bukarešta: Editura Didactică şi Pedagogică.
Sîrbu, Valeriu, 1993: *Credinţe şi practici funerare, religioase şi magice în lumea geto-dacilor (pornind de la descoperiri arheologice din Câmpia Brăilei)*. Galaţi: Porto Franco.
Skok, Petar, 1917: Studije iz ilirske toponomastike. *Glasnik zemeljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* (Sarajevo) 29. 117–144.
– – 1920: *Prilozi k ispitivanju srpsko-hrvatskih imena mjesta*. Primljeno u sjednici razreda historičko-filologičkoga od 16. junija.
– – 1936: Južni Sloveni i turski narodi. *Jugoslovenski istorijski časopis* 2.
– – 1950: *Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima. Toponomastička ispitivanja*. Zagreb: Jadranski institut Jugoslavenske akademije znanosti i umetnosti.
– – 1971–1974: *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–IV. Zagreb.
Skomal, S. N., E. C. Polomé (ur.), 1987: *Proto-Indo-European: the archaeology of a linguistic problem*. Studies in honor of Marija Gimbutas. Washington, D.C.: Institute for the Study of Man.
Šaur, Vladimír, 1975: *Etymologie slovanských příbuzenských termínů*. Praga: Academia.
Šmilauer, Vladimír, 1970: *Handbuch der slavischen Toponomastik*. Praga: Academia.
Tăpkova-Zaimova, V., 1962: Sur les rapports entre la population indigène des régions balkaniques et les "barbares" du VIe–VIIe siècle. *Byzantinobulgarica* 1. 67–78.
– – 1972: La compétence des sources byzantines sur la survivance de l'ethnie thrace. *Thracia* 1: 223–230.
Teodor, Dan Gh., 1981: *Romanitatea carpato-dunăreană şi Bizanţul, secolele V–XI* e.n. Iaşi: Junimea.
– – 1984: *Continuitatea populaţiei autohtone la est de Carpaţi. Aşezările din secolele VI–XI e.n. de la Dodeşti-Vaslui*. Iaşi: Junimea.
Toporišič, Jože, T. Logar, F. Jakopin (ur.), 1992: *Miklošičev zbornik*. Mednarodni simpozij v Ljubljani od 26. do 28. junija 1991. Ljubljana: Slovenska akademija.

TRAUTMANN, Reinhold, 1970: *Baltisch-slavisches Wörterbuch*. Götingen: Vandenhoeck & Ruprecht (prva izdaja: 1923).
VÁŇA, Zdeněk, 1983: *Svět dávných Slovanů*. Praga: Artia.
VASMER, Max, 1924: Iranisches aus Südrussland, în *Streitberg Festgabe*. Leipzig.
VELKOV, Velizar, 1962: Les campagnes et la population rurale en Thrace au IVe–VIe siècle. *Byzantinobulgarica* 1. 31–66.
– – 1972: Thrakien in der Spätantike (IV–VI Jhdt.). *Thracia* 1. 213–222.

SUMMARY

History of east-southeast Europe is long and tortuous. Starting from prehistory, the eastern Proto-Boreal groups (an earlier linguistic phase, from which Proto-Indo-European, Proto-Uralic and Proto-Altaic developed) were concurrent with the sophisticated southeast non-Indo-European ("Urbian") Neolithic and Chalcolithic groups. In successive waves, the Kurgan people (Indo-Europeans) led to major ethnic and linguistic changes in prehistory.

The Slavs, though constituted as a particular ethnic and linguistic group later than the Hittites, Greeks and Celts, represented the intermediate ring in the *satem chain* represented by Thracian, Illyrian, Baltic and West Iranian. Among the basic Slavic vocabulary we may identify Iranian influence (*bog*w and *rajw*), Thracian and/or Proto-Romanian *(boljarin, kwmotra*, *swto* etc.), and other later influences. It is probable that there was no generic ethnonym by which the Slavs discriminated themselves from neighboring ethnic groups before the 6th century A.D., but we must accept that the term *Slovene* gradually spread beginning with the 6th century; it must be in relation to *slovo* 'word'. At the same time, Rom. *Schiau,* pl. *schei* 'a Slav' shows that Late Latin *sclavus* gradually spread as the (Late) Latin term for 'Slav', probably by folk etymology: *sclavus, sclavi – Slovene.*

By the time of official adoption of Christianity, the Slavs had become the most numerous ethnic group in central-east Europe, and has represented an important cultural and linguistic element ever since.